

НАРАСТВАНЕ НА МНОГООБРАЗИЕТО В СОФИЯ: ИКОНОМИЧЕСКИ И ИМИГРАЦИОННИ ИЗМЕНЕНИЯ

1. Въведение

София е икономически, търговски, финансов център, център за услуги, комуникация и потребление. Той не е механичен сбор от отделени едно от друго частни пространства, обвързани с частни индивиди и групи. София е главно пространство на общия живот на България. Градското пространство е изпълнено със социална динамика, обмени, мълчаливи договори или предоговаряния, но също така с напрежения, конфронтации, дори брутални сблъсъци. София е пространство, в което се случва гражданското действие, като единствена възможност на общо съществуване в съвременния свят и като столица на страна-членка на ЕС.

През последните двайсет години София и големите български градове са сцена на радикална промяна на общия живот. Те преживяват значителни политически, икономически, социални, културни промени и сътресения. Същевременно, физическото им пространство е в процес на непрекъсната архитектурна, инфраструктурна и функционална трансформация. Тя засяга несъмнено не само публичното пространство на града, но и пространството на общия живот.

Значително изменение в София като отворен град е фактът, че в качеството си на хомогенен културен и етнически хомогенен град, понастоящем той става постоянно местоживеене за нарастващ брой чужденци от цял свят. Нарастването на културното многообразие е резултат на нарастването на международните потоци на стоки, фактори на производството и знание които тласкат напред общото взаимодействие между различни многообразни групи от хора. Управлението на имиграцията се превръща в централен въпрос за Изпълнителната власт в България.

2. Икономическо развитие на София

2.1. Развитие на София по време на социализма

София се развива на основата на пространствен модел на развитие, който е различен от този на градовете с пазарна икономика. Неограничената власт на държавата да купува земя и имущество, да действа като активен участник в строителството на жилищата и социалната инфраструктура, както и да има изключителен контрол върху инвестиционните решения създава град с висока гъстота на населението в периферията и висок дял

на земя за промишлени нужди. Концентрирането на промишлени предприятия на територията на София привлича значителни маси от хора от по-малките градове и села. Това обуславя изграждането на големи жилищни комплекси, което води до необосновано разрастване на София и замърсяване на града, най-вече от гигантските промишлени предприятия. Градът постепенно започва да губи своята привлекателност като зелен и приятен за живеене град.

На практика през годините социализма има съществени ограничения пред населението от провинцията да се настани в София, което в някаква степен намалява вътрешната миграция – от по-малко населените места в София и по-големите градове на България.

Пряко следствие от спецификата на социалистическо общество като затворено общество е стриктното регламентиране и максимално ограничаване на движението на населението през граница: както на българските граждани навън, така и на чужди граждани към страната. От този период е и представата за етнокултурното разнообразие, която се асоциира все още и често с понятието «малцинства», т.е., традиционно живеещи на българска територия етнически общности (турци, роми, евреи, арменци, татари, гагаузи и мн. др.)

Редките изключения на «създаване» на имигрантски общности по времето на социализма са били политически инспирирани:

- няколко изселнически вълни на български граждани от турски произход към Турция;
- приемане на активисти с леви убеждения от съседни страни като Турция, Гърция;
- привличане на студенти от Третия свят с конкретна цел – даване висше образование на леви интелектуалци като част от дългосрочна стратегия за подготовка на световна революция.

Изключение от тази доминираща политическа логика е приемането след края на 70-те години на виетнамски имигранти в отговор на необходимостта от работна ръка в някои икономически сектори като строителството

2.2. София в периода след прехода към пазарна реформа

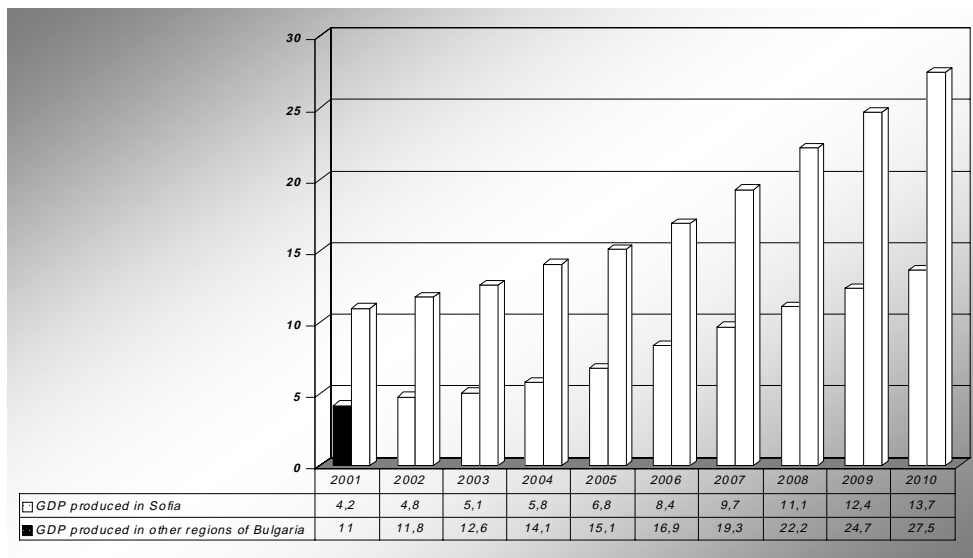
София е 14-ти град по големина в Европа по брой на населението (2006 год.). Той може да бъде сравним по големина с Брюксел и Прага. През последните 20 години в София станаха редица драстични изменения.

Икономиката на София е ориентирана към услугите и се движи предимно от частния сектор. Частният сектор генерира 94% от всички услуги и 87% от останалите продажби. Малките и средните предприятия дават 71% от всички продажби. Секторите строителство, търговия с недвижими имоти, бизнес услуги, транспорт и телекомуникации имат най-голям дял в растежа за последните години и продължават да привличат инвестиции.

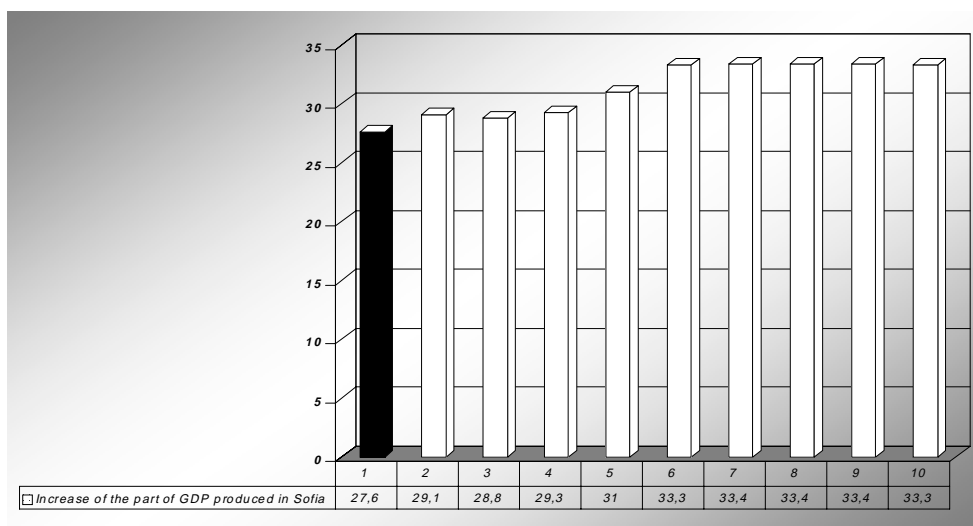
В София се произвеждат 33% от БВП. Нарастването на БВП в София

постоянно надхвърля средния растеж за страната. БВП на глава от населението в София е 15 845 Евро /2006г./ и понастоящем е 69% от средния за ЕС. Делът на услугите в БВП на София е 74% в сравнение със средния от 60% за страната.

Фигура 1. *Нарастване на БВП, произведен в София и в останалите региони на България 2001-2010 години в млрд. EUR*

Фигура 2. *Нарастване на относителния дял на БВП произведен в София в %*

София има сравнителни предимства, *главно с възможностите за заетост и човешки ресурси*. Хората в трудоспособна възраст в столицата са **835 768** души или 17.4% от населението. Продължава тенденцията да намаляват жителите в трудова възраст, което е отражение на процесите на застаряване на населението в България. (На 100 души, излизащи в пенсия (над 64 години), се падат 79 души, които влизат в трудова възраст (15-19 години). Жените надвишават броя на мъжете в столицата и на 1000 мъже се падат 1103 жени.

Столицата расте, но и застарява. Средната възраст на хората в София миналата година е била 40.4 години, докато десет години по-рано е била 38.9 години

В София е регистрирана и най-ниската безработица сред областите в страната. Тук са най-високите доходи, заетост и цени. Приключилата приватизация води до нарастване на заетостта в частния сектор. В него работят 52% от работната сила, или 10 пъти повече в сравнение с 1990 г. Сравнително високият процент – 48%, работещи извън частния сектор, се дължи главно на съсредоточаването на почти цялата администрация в столичния град.

В София навлязоха хиляди имигранти – повечето от които локализиращи в бизнес центъра на града, като през последните 5-6 години по някои изчисления техният брой възлиза на 100 000 човека. Това значително нарастване доведе до изключителен натиск към нарастването на инвестициите в недвижими имоти.

В София са регистрирани близо половината от преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) в страната. Това е естествено, като се има предвид, че повечето от приватизираните дружества, холдинги и банки са регистрирани в столицата. Съществуващият промишлен капацитет, инфраструктурата и квалификацията на работната сила /в столицата 30, 5% от работещите са с висше образование и 30% – със специализирано средно образование, докато за страната тези стойности са съответно 12, 4% и 26%/ са сред водещите фактори за привличането на инвестиции. През 2009 год. обаче се очаква ПЧИ да се свият с 32%.

Таблица 1. *Преки чуждестранни инвестиции в София по икономически сектори през 2008 в млрд. долари*

Общо ПЧИ	Финансови услуги	недвижима собственост	Строителство	търговия	бизнес услуги	Технологии	други
6.6	2.6	1.9	0.8	0.7	0.2	0.1	0.3

Българската икономика изпитва последствията на световната икономическа криза. Към 2009 се очаква тя да намалее с 6% с перспективата към 2010 год. този спад да се ограничи до 1.5%. За четвъртото тримесечие

на 2009 год. се очаква българската икономика да се свие със 7.4% в сравнение с предходната година. Това променя очакванията за икономическия потенциал на София в близките две години.

В периода на преход към пазарна икономика и подобно на цялата държава, в София се задълбочава бедността и необходимостта от създаване на нови работни места. Много от предишните промишлени предприятия постепенно са затворени. Главните отрицателни черти са градоустройствената структура на столицата и жилищното строителство. Липсват адекватни схеми за финансиране и законова рамка за стопанисването на жилищата. Необходимо е обновяване на жилищните райони, подобряване на схемите за функциониране на пазара на недвижими имоти, доразвиването на инфраструктурата на града и системата на обществения транспорт в столицата.

3. Постепенното нарастване на мултикултурността и многообразието – приток на имигранти и бежанци

Поради своята централна локализация на Балканския полуостров, София привлича нарастващ брой чуждестранни работници и емигранти от чужбина, както и вътрешни мигранти.

Според статистиката, макар и бавно, миграцията към столицата от другите населени места постепенно спада. Допреди две години механичният прираст годишно е бил между 13 до 17 хиляди годишно, от 2006 година насам е вече около 7 хиляди.

По последни данни 55,684 чужденци са постоянно пребиваващи главно в София. Най-голяма група са граждани на ЕС, следвана от граждани на държави извън ЕС, както и от азиатци, американци, африканци. Европейците представляват 69.8 % от постоянно пребиваващите в страната имигранти, следвани от гражданите на азиатски държави (13.9 %), чужденците от Северна и Южна Америка (1.2 %) и Африка (1 %).

Две трети от чуждестранните граждани живеят в София с постоянен статут на резиденти. Независимо от факта че броят на чуждестранните работници не е така висок, както този в останалите държави-членки на ЕС, се наблюдава тенденцията на тяхното нарастване, включително и на граждани от ЕС. В чуждестранните компании, локализирани в София работят нарастващ брой млади чуждестранни специалисти. След присъединяването на България към ЕС нараства имиграцията на чуждестранни граждани от съседни държави, които проявяват нарастващ интерес към получаването на българско гражданство.

Имиграцията в София и България е *различна* от имиграцията на Западна Европа, САЩ и други развити страни. Тя *започва по-късно* и е не-сравнимо *по-малобройна*. Тези отлики са съществени, но не са най-важното. *Портретът на имигранта* в България е *различен*, почти противоположен на „класическия”. Реалностите често потвърждават тази картина – безработицата сред имигрантите на Запад е много по-висока от тази сред

местното население, в голямата си маса те са на периферията на пазара на труда.

Имигрантите не могат да бъдат определени като типични „представителни“ за своите страни – те са по-мобилизираните, по-предприемчивите, по-готовите да поемат риск граждани, дошли от друга държава.

В огромното си мнозинство **китайците** у нас са хора без високо образование, заети в два основни сектора – ресторантьорство и търговия на дребно. На противоположния полюс са **африканците** – високо образовани, инженери, лекари и др. **Арабите** са основните конкуренти на китайците в двете икономически ниши, които са заели. **Китайската** общност е сред **най-адаптивните**. Независимо от голямата културна дистанция, тя успява с лекота да преминава етнически граници.

Китайците са по-агресивни и успяват да изтласкат арабите от някои от завоюваните лесно в началото на пост-комунистическия преход икономически позиции. В същото време, поради по-дългото си присъствие в София, **ливанците** са проникнали в повече икономически дейности.

В София няма China town, но духът на China town доминира в структурирането и самоорганизирането на китайската общност. Затова и най-**хомогенната** имигрантска група е **китайската**, а най-**хетерогенна** е **арабската**, включваща сирийци, ливанци, иракчани, афганистанци и др.

Най-**противоречива** е **кюрдската** – ако при повечето групи водещ белег е националната принадлежност, в този конкретен случай тя е подчинена на културната идентичност.

Открит е въпросът дали малкото **африканци**, които идват от различни държави и етнически групи, не рядко в конфликт помежду си, могат да бъдат мислени като общност. Те са единствената „**расова**“ група в България, страна без колониална традиция и без никакъв исторически опит в този вид интеркултурен контакт. Африканската имиграция е **наследство** от политиката на българската държава след 60-те години да предлага стипендии на африкански студенти с леви убеждения.

Основният вид имиграция може да се определи като **икономическа или трудова**: по-лесно се започва бизнес в София, което привлича имигранти от Сирия, Ливан и други страни от Близкия и Средния Изток.

Икономическата имиграция в София има и **една съществена особеност**. Тя „носи“ със себе си т.нар. *brain gain* – много експерти, консултанти, мениджъри, които придружават чуждите инвестиции в нашата страна.

Чрез икономическата имиграция България има шанс да компенсира частично загубите от „изтичането на мозъци“. Над 40% от пристигащите у нас чужденци са с висше образование, а над 1/4 се занимават със собствен бизнес, което също допринася за икономическото развитие на страната. Вярно е, че приблизително същият дял от икономическите имигранти правят финансови трансфери в собствените си страни, за да подпомагат семействата си (годишно това са над 50 милиона долара). Но същата стратегия е валидна и за българските емигранти, чиито парични преводи към

родината формират близо 5% от БВП (2008 год.).

Някои имигрантски групи се сформират изцяло по *семеини* причини. *Руската* общност е главно женска – около **80%** са жени, омъжени за българи. Руската общност е многобройна, отдавна установена, отлично интегрирана. *Африканските имигранти* също са основно от смесени бракове, затова като правило се считат за добре *интегрирани*.

През 1993 г. България подписа Женевската конвенция и започна да дава политическо убежище. *Бежанците* идват главно от Афганистан, Ирак, Сомалия. България е приела и мнозина палестинци. Броят на *бежанците* нараства 10 пъти за 10 години, запазвайки обаче невисоки стойности. Тази относително малка група има голяма публична видимост – както поради развитата мрежа от правителствени и неправителствени организации, така и поради медийното покритие, подхранващо опасенията от бежански вълни при всяка криза – Афганистан, Ирак и т.н.

Приемането на България в ЕС (2007 г.) коренно променя картината на *транснационалната миграция в София*. На „изхода” се забелязва леко покачване, но то е далеч от очаквания от Западна Европа неконтролиран прилив на емигранти от новоприетите страни, каквито са България и Румъния. На „входа” обаче се заражда истинска приливна вълна – малко очаквана и недооценена както от експертите, така и от политиките. **През 2008 г. броят на чужденците в България по официални данни се удвоява и надхвърля 100 хиляди души (ако се прибавят и чужденците с неуреден статут, фактически скокът е със 150%).** Турция е водеща в изпращане/връщане на заселници към България – 13,3% от общия им брой. Международният миграционен обзор от 2008 г. подрежда изпращащите страни в българската транснационална имиграция по следния начин: Турция, Македония, Великобритания, Русия.

Таблица. Брой на мигрантите в България към 31 декември 2007

	2000	2001	2002	2004	2005	2006	2007
Брой на мигранти със статут на постоянно пребиваващи	-	43,630	-	50,756	53,197	55,684	-
Мигранти с разрешение за дългосрочно пребиваване	-	-	-	23,295	21,680	26,921	-
Легални мигранти с дългосрочен и постоянен статут на пребиваване	-	-	60,028	74,051	74,877	82,605	94,703
Брой на бежанци с придобит хуманитарен статут	-	-	-	-	-	-	4,958
Общ брой мигранти	101 000	-	-	-	104,076 (Гранична полиция: 110,000)	-	99,661

Източник: НСИ; Дирекция „Миграции”, МВР (2007); Employment and working conditions of migrant workers — Bulgaria <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/studies/tn0701038s/bg0701039q.htm>

Мигранти със статут на постоянно пребиваващи: чужденци, които работят с трудов договор, техните деца, родители; чужденци, които са инвестирали повече от 500,000 щ. д. и чужденци, които имат разрешение за работа в България над пет години.

Мигранти с разрешение за дългосрочно пребиваване: чужденци, които са получили разрешение за престой до 1 година, главно за продължаване на обучение в университети, за търговска дейност, брак с български/а гражданин/ка или с постоянно пребиваващ чужд гражданин, членове на семейство на постоянно пребиваващ чужденец и чужди специалисти.

Данните за имиграционните потоци към София са недостатъчни тъй като не се поддържа систематична и официално достъпна статистика за броя на чужденците, а данните, получени неофициално са оскъдни и противоречиви. Някои публикации за миграцията в България не се придържат към категоризацията за статут на пребиваване, използвана от Закона за чужденците в България, а използват своя собствена класификация за временно, дългосрочно и постоянно пребиваващи. Това води до несъответствия в оценките за броя на мигрантите в България, варираща между 60,000 и 108,000, както и до големи разлики в хипотезите за броя на нелегално пребиваващите мигранти в страната.

Статистически профил на имигрантите¹ в София

➤ Полово-възрастова структура

Съотношението между половете сред имигрантските общности е в полза на мъжете, които представляват 62 % от всички имигранти в страната. 93.4 % са в трудоспособна възраст (повечето от които са на възраст между 26 и 45 години). Полово-възрастовата структура на имигрантските общности не се различава съществено от световните миграционни тенденции, при които типичният икономически имигрант е млад и от мъжки пол. Несъответствията в половото съотношение е най-силно изразено сред арабската, африканската, турската, кюрдската, афганистанската, иранската и виетнамската общност, което по-всяка вероятност се дължи на преобладаващите културни и социални норми в страните на произход, където женската миграция се счита за уместна и приемлива само в компанията на член от семейството от мъжки пол. По-балансирано е съотношението между половете сред китайските, арменските и македонските имигранти, а сред мигрантите от Русия (жените представляват 80 % от руските имигранти в страната) и други страни от ОНД. Тази своеобразна женска миграция до голяма степен се дължи на смесени бракове между 60-те и 90-те години на миналия век.

➤ Гражданско състояние

Мнозинството от имигрантите (61.8 %) са избрали самостоятелната

¹ Изследване на правата на мигрантите в България, Доклад на Български хелзински комитет, ноември 2006 г.

миграция, докато 38.2 % са били придружени от друг член на семейството: съпруг/а или партньор/ка (21.6 %), дете/деца (13.8 %), родител/и (6 %), или близък приятел/и (6 %) и т.н.. По-голямата част от имигрантите са женени/омъжени или във фактическо съжителство с партньор/ка (63.4 %). Значителен е процентът на смесените бракове с българ(к)и (57.4 %), който е по-висок при жените (61.1 %) и малко по-нисък сред мъжете (55 %). Средностатистическото имигрантско семейство има едно (42.7 %) или две деца (41.8 %), 46.8 % от които са с българско гражданство.

➤ **Образователен статус и езикови умения**

Средностатистическият имигрант в София е високо образован: повечето имигранти (54 %) са завършили средно образование; 37.1 % имат висше образование (бакалавърска или магистърска степен), 2.1 % притежават по-висока академична степен, а приблизително същият процент имат само основно образование. Образователният статус на имигрантите в България е по-високо от този на местното население и се дължи на факта, че значителна част от установилите се тук имигранти първоначално пристигат в страната като студенти.

Българските граждани по натурализация с имигрантски произход са дори по-образовани от мигрантските групи със статут на пребиваващи: 33.9 % от тях са завършили висше образование, а 3.2 % имат по-висока образователна степен. Приблизително половината от имигрантите (51.4 %) не са имали никакви познания по български език, когато за първи път пристигат в България, докато значително по-малък процент от тях (30.9 %) изобщо не са знаели английски език.

➤ **Продължителност на пребиваването и правен статут**

По-голямата част от имигрантите в София са живели в тук повече от 10 години (36.4 %), а приблизително същият процент от тях (34.8 %) са пребивавали между 5 и 10 години. Мнозинството от мигрантите в София са със статут на постоянно (42.1 %) или продължително пребиваващи (31.2 %); краткосрочно пребиваващите чужденци и българските граждани по натурализация представляват почти еднакъв процент от мигрантската общност (около 8 %), докато бежанците и чужденците с хуманитарен статут или временна закрила са по-малко от 3 % от всички мигранти в столицата.

➤ **Трудова заетост**

Противно на популистките манипулации относно нивото на заетост сред мигрантите и социалните помощи, които предполагаемо се отделят за тях в много страни дестинации за имигранти, трудовата заетост сред имигрантите в София е значително висока (73.8 %). Нивото на заетост е високо сред всички мигрантски групи. Особено сред постоянно пребиваващите (83.3 %) и българските граждани по натурализация (83.9 %). 63.5 % от бежанците, чужденците с хуманитарен статут и временна закрила също са трудово заети. Само 3.2 % и 9.5 % съответно от натурализираните имигранти и от чужденците, получили закрила, никога не са кандидатствали за работа. По-високата трудова заетост на имигрантите в сравнение с на-

селението като цяло най-вероятно се дължи на работоспособната им възраст и нивото на образование и квалификация.

Посочените данни до голяма степен потвърждават наблюдението на Анна Кръстева², че в София няма бедстващи имигранти (бежанците не попадат в целевата група на нейното изследване) и докато сравнително малка част от имигрантите са наети от български работодатели, има много българи, наети от имигранти. В този смисъл е коректно и уместно да подчертаем, че те по-скоро създават отколкото отнемат работни места.

България не е крайна спирка за имигрантите

Само около 50% от имигрантите смятат да останат завинаги в България. Почти една четвърт от тях при възможност възнамеряват да се върнат обратно. Най-динамична и мобилна е групата на транзитните мигранти. Такива са 16,8% от пребиваващите чужденци в България. Тя вече се превръща в своеобразно разпределително депо в транснационалните потоци, което се случва благодарение на новия ѝ статут на страна, член на ЕС. Именно богатите страни от Европа са крайната цел на новите номади. Те се събират от юг, изток и запад в България, за да подготвят и реализират последния си преход. Така България повтаря ситуацията в Чехия и Унгария, които преди няколко години бяха атрактивни междинни дестинации за глобалните мигранти.

Няколко са основните перспективи пред София

На *първо място*, това е връщането на облика на София на зелен и приятен за живеене град с активен икономически и културен живот.

На *второ място*, решаването на сложните екологични проблеми, пре-населеност, модернизирани на инфраструктурата, регулиране на миграционния поток от селото в града.

На *трето място*, решаването на проблеми, свързани със замърсяването от автомобилния транспорт и от някои производствени дейности.

На четвърто *място*, понастоящем миграционната политика е централно управлявана на национално равнище. Целта на София е развитието на миграционна политика на общинско равнище.

През 2008 год. градът прие нов стратегически подход с целта да повиши развитието на демократична и децентрализирана система на общинско управление с цел утвърждаването на устойчиви и дългосрочни ползи за гражданите на София.

---

² Кръстева, А. (2005). „Българският имиграционен феномен”. В *Имиграцията в България*, ред. А. Кръстева. София: ИМИР.